

De walvis van Oostende of walvis van Kessels (II)

Door Wim M.A. DE SMET

De wereldreis van de walvis.

Om van stad tot stad te reizen met zijn walvis had Kessels zich een binnenschip aangeschaft. Ook had hij de heelmeeester Dubar, die intussentijd zijn boekje voleindigd had, aangeworven als wetenschappelijke begeleider om verklarende uitleg te geven aan de bezoekers. Niet minder dan acht lakeien in livrei zouden daarenboven in het paviljoen aanwezig zijn. Trouwens het monteren en demonteren van het paviljoen en van het geraamte zou telkenmale een hele karwei zijn.

De eerste tentoonstelling had plaats in Gent. Daarna volgde Brussel. Dan ging de reis naar het noorden van het Rijk, namelijk Den Haag, Amsterdam en Rotterdam. Begin 1829 was de walvis in Antwerpen. Overal waren de tentoonstellingen een ongewoon sukses, dat ruime echos had in de pers van die tijd. Elke tentoonstelling werd trouwens plechtig geopend en bevatte veel concertopvoeringen.

Het is me niet gelukt het tracé van de reis verder goed te volgen. In alle geval is de walvis in 1829 ook in Parijs geweest en werd hij aldaar bestudeerd door de grote dierkundige Georges Cuvier, die reeds twee jaar tevoren door Kessels en zijn medewerkers gekonsulteed was geweest. Mogelijk was het geraamte in 1830 in Londen (of was het in 1831 of 1832 ?), waar het eveneens ijverig bestudeerd werd door de Engelse wetenschapspopularisator Dewhurst.

In september 1830 was het geraamte in Lyon toen Kessels vernam dat in Brussel een revolutie tegen het bewind van Willem I was losgebroken. Als oude vechtjas kon hij niet weerstaan aan de verleiding om aan de revolutie deel te nemen en hij verkocht zijn walvis aldaar en trok ten strijde tegen de koning, die hij twee jaar vroeger zo uitbundig geloofd had en waaraan hij tenslotte zijn walvis zou moeten afstaan.

Hoe het verder is afgelopen met het geraamte is niet helemaal duidelijk. In 1833 zou het te Brussel zijn geweest. In 1836 was het eigendom van een Antwerpse Advokaat, Charles Blockx, die het op 8 augustus 1836 verkocht aan generaal Lecharlier, baron van Lockhorst en de heren Wolfers en Lesire, die re verder mee op rondreis gingen. Men verneemt van tentoonstellingen in Frankfurt, Berlijn, Dresden, Leipzig, Wenen e.a. In 1846 zou het in Manchester zijn geweest en vandaar vertrokken er naar Amerika, maar intussentijd is het wellicht

meerdere malen van eigenaar veranderd. Ook zal niet alles bewaard zijn gebleven, b.v. de staart in de kuip, die reeds in 1828 in Brussel zo enorm stonk dat niemand er nog wilde nabijkomen.

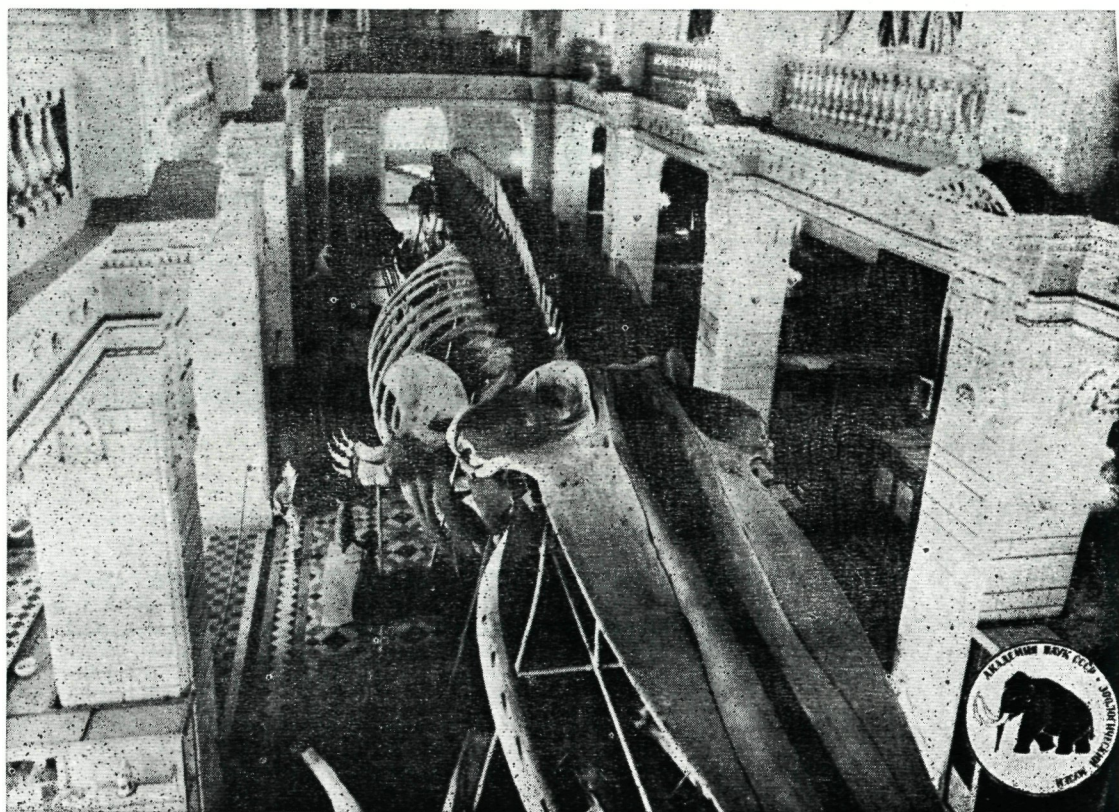
Hoe het geraamte naderhand in Rusland is geraakt is ook niet duidelijk. Een feit is echter dat de toenmalige eigenaar rond 1860 het te Kazan verkocht heeft aan een schatrijke Rus, die het cadeau heeft gegeven aan de Tsaar van Rusland. Deze schonk het op zijn beurt aan de keizerlijke Academie voor Wetenschappen te Sint-Petersburg. In die stad heeft het lange tijd een onderkomen gehad in de Dierentuin, maar ergens tussen de rommel die diende voor de vermakelijkheden; het is in die omstandigheden dat de Belgische walviskenner P.J. Van Beneden, hoogleraar te Leuven, het er gezien heeft in 1878.

Slechts vele jaren later heeft dit geraamte zijn rechtmatige plaats gekregen, namelijk in het Zoölogisch Museum van die stad, die intussentijd Leningrad is geworden. Het bekroont er de ingangshal en is er een echte blikvanger voor de miljoenen binnen- en buitenlandse bezoekers, die jaarlijks in dit uitzonderlijk rijke museum terechtkomen.

Waar de 22 schilderijtjes van Van Cuyck terecht gekomen zijn is me onbekend. Wel bestaan er vele andere schilderijen en prenten van dit dier. Zulke prenten zijn aan te treffen in allerlei archieven. Helaas is het archief van de Stad Oostende in 1940 door bombardementen vernietigd. Meerdere schilderijen zijn terechtgekomen in Amerikaanse verzamelingen, vooral vermits verscheidene steden van de noord-kust van de VSA musea oprichtten om de walvisvangst van hun vroegere bewoners te gedenken en bereid zijn reusachtige bedragen uit te geven aan alles wat aan walvissen herinnert. Het Kendall Whaling Museum van de stad Sharon in Massachusetts bevat verscheidene schilderijen en afbeeldingen die mijns inziens op de walvis van Oostende teruggaan.

Welke soort walvis was het ?

Gans Kessels' onderneming met de walvis is in feite een kermiszaak geweest. Maar de ernstige moeilijkheden die hij vanaf den beginne gehad heeft met de Gentse hoogleraar Van Breda, die deze walvis opeiste voor wetenschappelijk onderzoek, hebben hem ertoe genoodzaakt de wetenschappelijke kant van de zaak ook niet te veronachtzamen.

Het is daarom dat hij zich vanaf den beginne associeerde met de bekende Oostendse chirurg Dubar en aan deze de opdracht gaf een boek over de anatomie van deze walvis te schrijven.

Vermits Dubar nog nooit iets met walvissen had te maken gehad, was dit voor hem een ganz nieuwe onderneming. Ondanks een verblijf van twee weken in Parijs met bezoeken aan het museum aldaar en met konsultatie van de beste boeken, is Dubar toch niet erg in zijn onderneming geslaagd. Verschillende schedelbeenderen heeft hij verkeerd benaamd, zijn gegevens over het gehoororgaan zijn volkomen onjuist, zijn interpretatie van de halswervels is mis, zijn beschrijving van het tongbeen complex klopt niet, er worden onjuistheden geschreven over het schouderblad en de bekkenrudimenten vormen voor hem een heel probleem. Zijn werk is in de toen te Parijs verschijnende «Bulletin des Sciences naturelles» (1828, pp. 299-300) niet goed onthaald en de Belgische natuurvorser Vander Linden oordeelde dat het «en dessous de toute critique» was. Een andere natuurvorser, Charles Morren, vond zelfs dat het medelijden opwekte. Toch is het werk van Dubar niet zonder verdienste: het bevat gegevens over de zeldzaam voorkomende tweekoppige eerste rib en het geeft goede afbeeldingen van sommige structuren, zoals b.v. het geraamte van de borstvin, en eveneens ganse lijsten afmetingen.

Een geraamte van een walvis in elkaar steken is geen sinecure, - ook niet in de tegenwoordige tijd - en er bestaan ter wereld niet veel walvisgeraamten

die min of meer juist in elkaar zitten (zie hiervoor De Smet, 1973). Zo zaten er in het geraamte dat door Kessels ten toon gesteld dan ook een aantal zaken, die echte vraagtekens opriepen bij de dierkundigen die het aanschouwden.

Toen het geraamte te Gent werd tentoongesteld meldde de Gentse natuurvorser (later professor van plantkunde aldaar) Charles Morren reeds aan Dubar dat de schikking van het tongbeen-complex een anatomische onmogelijkheid was en dat er heel wat fouten in de ganse konstruktie zaten. Naderhand herhaalde Morren deze opmerkingen in Brussel, gedurende een gesprek waaraan ook een andere natuurvorser, zijn oud-leraar Vander Linden betrokken was. Naderhand heeft Dubar inderdaad de schikking van het tongbeen-complex gewijzigd, want toen het geraamte in Amsterdam stond, was het anatomisch al meer in orde.

Er ontstond echter een vinnige polemiek tussen Morren en Vander Linden over de soortbepaling. Men had in die tijd inderdaad slechts een zeer vaag beeld over de soorten walvissen. Verschillende verhalen van walvisjagers en wereldreizigers, alsmede de beschrijvingen van gestrande specimen en van de weinige skeletten in musea, hadden in de achttiende eeuw en in het begin van de negentiende eeuw stof gegeven om een heel aantal soorten walvissen te aanvaarden. Maar de grote dierkundige Georges Cuvier bezag de zaak anders. Voor hem waren al die verschillen, vooral inzake de lengte, gewoonweg te wijten aan de leeftijd van het individu of aan het geslacht. Volgens Cuvier

waren er in de Europese zeeën slechts één soort echte walvis en twee soorten vinvissen, nl. enerzijds die van de noordelijke zeeën, en anderzijds die van de Middellandse zee, die hij de «jubarte» of «gibbar» noemde. De soort van het noorden werd geïnterpreteerd als degene die door de Zweed Fabricius bedacht was met de naam **Balæna rostrata**, en die men sindsdien al **Balænoptera rostrata** noemde.

Morren geloofde rotsvast in Cuvier's stelling. Voor hem kon het gewoonweg niet anders of de walvis van Oostende behoorde tot de laatste soort. Als getuigenis riep hij in dat Van Breda hem ook zo genoemd had. Hij hield er geen rekening mee dat Cuvier zelf zich niet had durven uitspreken toen Kessels, Dubar en Paret hem bezocht hadden en de tekeningen van het dier hadden getoond. Morren kon dan ook niet aanvaarden dat Vander Linden twijfels uitte over de soortbepaling en dat deze wees op verschillen van dit geraamte met dat van Bremen en dat van Berlijn, en vooral op de ongewone grootte van het dier (26,6 m). Vander Linden had trouwens een lezing over die verschillen gehouden in de «Société des sciences médicales et naturelles de Bruxelles» en was in die lezing tot het besluit gekomen dat dit een tot nog toe ongekende soort was, die men de «Baleinoptère d'Ostende» zou kunnen noemen.

Morren viel zijn oud-leraar Vander Linden zeer heftig aan, maar hij spaarde ook Dubar niet, die verantwoordelijk was voor de foutieve opbouw van het geraamte. Verschillen van het aantal ribben, het aantal wervels, de andere schedelvorm e.a. telden allemaal niet mee voor Morren: alleen Cuvier kon gelijk hebben. Morren liep zelfs helemaal verkeerd als hij beweerde dat Vander Linden's mening over een nieuwe soort berustte op de fouten in het geraamte. Zijn fanatisme ging zo ver dat hij zelfs de verschillen niet wilde zien nadat hij het geraamte van Leiden had onderzocht. Hij vond dat het een oneer was voor de wetenschap in de Zuidelijke Nederlanden dat zulk «anatomisch monument» (zoals hij het noemde) vertoond werd, en nog erger dat iemand het zelfs aandurfde er een nieuwe soort van te maken. Vander Linden repliceerde eveneens op een niet al te serene manier, wees op Morren's verkeerde redenering en bleef bij zijn mening dat het een niet gekende soort was. Gans die polemiek is echter vroegtijdig uitgestorven vermits het geraamte naderhand in Parijs kwam, alwaar de oude Cuvier het bezocht maar ook het antwoord schuldig bleef. Kort nadien zijn Cuvier en Vander Linden overleden.

Maar Vander Linden had gelijk! De walvis van Oostende behoorde tot een soort, die men toen in geen enkel museum had en waarvan geen enkele goede beschrijving gekend was. Naarmate men in de volgende decennia de walvissen beter is gaan kennen, heeft men meer exemplaren van die reuzegrote soort van 22 à 28 m lengte aangetroffen. En zo dook dan de naam **Balænoptera gigas** op. Naderhand heeft men gekonstateerd dat in feite die reuzegrote soort al gekend was aan de Schot Sibbald, die in 1692 een boek geschreven had over zulke walvis, die toen in Schotland was aangespoeld.

Alzo trad de naam **Balænoptera Sibbaldii** op. Nog vele andere namen zijn trouwens voor die reuzegrote soort in omloop geraakt.

Het is pas in het begin van deze eeuw dat men heeft beseft dat in het eerste officiële boek over de dierensoorten, uitgegeven door de Zweed Linnaeus in 1758, de naam **Balæna musculus** niets anders kon bedoelen dan die reuzegrote soort van Sibbald. Na heel wat perikelen in de wetenschappelijke nomenklatuur, die eigenlijk zo onlogisch is als maar zijn kan, wordt die reuzegrote soort thans **Balænoptera musculus** genoemd, door sommige echter **Sibbaldus musculus**. Intussentijd is die zeer grote soort ook in vele talen gekend geraakt, in het Nederlands als «blauwe vinvis». Het is een dier dat men thans in elk leerboek van dierkunde aantreft als de grootste dier ter wereld. Elke natuurliefhebber kent het als een symbool van een zeer bedreigde diersoort.

Haast niemand denkt er nog aan dat deze soort 150 jaar geleden nagenoeg onbekend was en dat ze toen, ondanks de tegenstand van Morren, bekend geraakte als de «Baleinoptère d'Ostende».

Nawoord.

Thans, 150 jaar later, is de walvis van Kessels, die ooit het onderwerp was van alle gesprekken in Oostende en naderhand op zoveel andere plaatsen ter wereld, in eigen land nagenoeg volledig vergeten. Zijn geraamte staat in een ander deel van Europa, maar oogst daar nog dagelijks veel sukses. Hoe die eerste tentoonstelling van een reizende walvis in 1830 door de wereld is getrokken is nooit goed nagegaan. Ook weten we niet waar al die voorwerpen thans zijn, die er de glorie van uitmaakten: de schilderijen van Van Cuyck en de prijzen van de feesten.

Oostende is in de vorige eeuw veel van zijn reputatie verschuldigd geweest aan zijn walvis. Laten we hopen dat Oostende dat niet definitief vergete...

Enige naslagwerken.

BERNAERT, 1828. Verslag nopens den walvisch op den 5 November 1827, nabij Ostende op het strand geworpen en van de feesten, door H. Kessels gegeven. - Rotterdam, 47 pp.

DE SMET W.M.A., 1973. De De walvisgeraamten van de Antwerpse Dierentuin en van Planckendaël. - Zoo, 39, pp. 50-55.

DE SMET W.M.A., 1974. Inventaris van de Walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse Kust en de Schelde. - Meded. Kon. Belg. Inst. Natuurwet., Biol, 50, no 1, 156 pp.

DUBAR J., 1828. Ostéographie de la baleine, échouée à l'est du port d'Ostende le 4 novembre 1827. - Bruxelles, 61 pp.

MOENS J., 1977. Een «Koninklijke» Walvis te Antwerpen in 1829 - Antwerpen 1977. pp. 155-168
Morren Ch. F.A., 1829. Over de Balænoptera rostrata van Fabricius en beoordeling der werken, welke over een dier dezer soort, den 4 November 1827, ten Oosten van den haven van Ostende gestrand, uitgegeven zijn. - Bijdr. Natuurk. Wet., 4, pp. 52-84.

